

комунікативної компетентності в його роботі в нових складних умовах сьогоденної реальності.

Література

1. Безносов Д.С. Социально-психологический анализ отношений личности к праву / Психологический журнал, 2013. – Т.34. – №4. – С. 36-46.
2. Булыгина Л.Н. О формировании коммуникативной компетентности школьников / Вопросы психологии, 2010. – С. 149-151.
3. Выготский Л.С. Детская психология. Избр. Психол. Тр.: В 6т. – М.: Педагогика, 1984 – 1989.
4. Дюркгейм Э. О разделении общественного труда. – М.: КАНОН, 1996. – С. 361-403.
5. Мясищев В.Н. Структура личности и отношение человека к деятельности / Психология личности. – Тексты под ред. Ю.Б. Гиппенрейтер, А.А. Пузыря. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1982.

Актуальные проблемы профилактики правонарушений подростков рассмотрены с позиции теории отношений В.Н.Мясищевца. Показана роль коммуникативной компетенции школьного психолога в его работе с трудновоспитуемыми подростками.

Ключевые слова: коммуникативная компетенция, трудновоспитуемые подростки, права личности, школьный психолог, профилактика правонарушений.

Дубчак Г.М.

СТРУКТУРА ПРОФЕСІЙНОЇ СТРЕСОСТІЙКОСТІ ФАХІВЦІВ СОЦІОНОМІЧНИХ ПРОФЕСІЙ

Стаття присвячена вивченню професійної стресостійкості як професійно значущої якості фахівців соціономічних професій. Здійснено аналіз основних підходів до вивчення стресостійкості, розкрито суть поняття, визначено структуру професійної стресостійкості.

Ключові слова: стрес, професійна стресостійкість, соціономічні професії.

Постановка проблеми. Модернізація системи вищої освіти України ставить високі вимоги до якості професійної підготовки майбутніх фахівців, їх компетентності і конкурентоздатності. В наш час зростання інтенсифікації праці, підвищення вимог до професійної відповідності фахівця при здійсненні професійної діяльності передбачають готовність і здатність людини долати стан напруження, повсякденні стресові ситуації. Причому, ряд професій є особливо вразливими до психологічного стресу і його наслідків. Такі високі вимоги

пред'являються, передусім, до якості праці та компетентності фахівців соціономічних професій, на що вказувало багато дослідників (Аболін Л.М., Заремба Г.Ф., Мітіна Л.М., Субботін С.В.).

Між тим, на сьогоднішній день налічується обмежена кількість робіт, присвячених вивченню окремих аспектів підготовки фахівців соціономічних професій (Мітіна Л.М., Субботін С.В., Кокун О.М.), що явно свідчить про недостатню увагу, яку приділяють дослідники цій проблематиці і обумовлює наявність прогалини в підготовці спеціалістів соціально-орієнтованих професій. Це особливо важливо ще й тому, що, як справедливо відзначив Кокун О.М., професії цього типу, окрім їх надзвичайно важливої суспільної значущості, яку вони відіграють самі по собі, ще й природнім чином тісно інтегровані у професії інших типів.

Тому становлення професійної стресостійкості майбутніх фахівців соціономічних професій можна вважати одним з найважливіших аспектів професійної підготовки, що дозволило б, значною мірою, охоронити молоду людину від непосильної за психологічними параметрами праці, а суспільство – від негативних наслідків її психологічної невідповідності.

Стан вивчення проблеми в психологічній літературі.

Хоча в цілому проблемі стресу присвячено багато публікацій, лише незначна їх кількість містить аналіз досліджень стресостійкості. Так, в загально психологічному плані проблема стресостійкості представлена в рамках теорій особистості (Олпорт Г., Айзенк Г., Кеттел Р., Роджер К.), теорії гомеостазу (Кеннон У.), теорії стресу (Сельє Г.), теорії темпераменту і властивостей нервової системи (Павлов І.П., Небиліцин В.Д., Мерлін В.С.), теорії надійності діяльності (Ломов Б.Ф.), концепції професійної самосвідомості (Мітіна Л.М.).

В деяких дослідженнях звертається увага на становлення стресостійкості представників, окремих напружених в психологічному плані, видів професійної діяльності (Аболін Л.М., Баранов О.О., Варданян Б.Х., Бодров В.О., Куліков Л.В., Суботський С.В., Корольчук М.С., Крайнюк В.М.).

Окремі дослідження (Баранов О.О., Карапетян Л.В., Кузьміна Н.В., Щербаков А.І., Реан А.О., Субботін С.В.) присвячені стресостійкості в рамках проблем педагогічної психології, але вони, в основному, спрямовані на вивчення і розвиток стресостійкості педагогів.

Низка досліджень останніх років пов'язані з навчальною підготовкою студентів – майбутніх фахівців. Так, спроби вивчення стресостійкості знаходимо в працях Реана А.А., Середи Т.В., Маленової А.Ю., Лозгачової О.В., Попової Р.Е., Андрєєвої О.О., Корольчука М.С., Крайнюк В.М. Структуру особистісного компоненту стресостійкості студентів в ситуації інтелектуальних випробувань і групу психологічних факторів, які гальмують процес розвитку стресостійкості досліджували Хуторна М.Л. Бохан Т.Г., які вивчали системні детермінанти стресостійкості у віковому і етнопсихологічному аспектах.

Незважаючи на наявність і високий теоретичний і методичний рівень проаналізованих нами досліджень, не вивченими залишаються механізми становлення професійної стресостійкості фахівців соціономічних професій.

Таким чином, аналіз психологічної літератури дозволив нам констатувати, що проблема дослідження полягає у суперечності між потребою психологічної теорії і практики в знанні особливостей становлення професійної стресостійкості майбутніх фахівців соціономічних професій, які б дозволили виявити нові резерви ефективності їх професійної підготовки і недостатньою розробленістю даної проблеми в науковій літературі.

Виклад основного матеріалу.

Вихідною, теоретичною базою для вивчення професійної стресостійкості людини є, передусім, визначення поняття «професійна стресостійкість». На жаль, в психології бракує точного визначення цього поняття, а його розробка стикається з труднощами, характерними для будь-якого психологічного поняття.

В основі професійної стресостійкості лежить поняття стресостійкості, однак і воно розглядається з різних позицій, залежно від розуміння її природи, сутності і способів аналізу.

Аналіз психологічної літератури показав, що дослідження стресостійкості здійснюється у трьох напрямках:

- традиційно-аналітичному (Небиліцин В.Д., Суворова В.В., Теплов Б.М., Чернікова О.А.);
- системно-регулятивному (Ломов Б.Ф., Шадріков В.Д.);
- системно-структурному (Бодров В.О., Куліков Л.В., Лі Канг Хі, Субботін С.В., Генковська В.М.).

Стресостійкість багатьма дослідниками розуміється як складна інтегративна системна характеристика, що визначає здатність людини протистояти стресовому впливу або впоратися зі стресовими ситуаціями, активно перетворюючи їх, або пристосовуючись до них без шкоди для здоров'я і якості виконуваної діяльності (Аболін Л. М., Бодров В. О., Боковикова А. М.).

Виходячи з цього, можна стверджувати, що професійна стресостійкість є окремим випадком психічної стійкості, що виявляється при дії професійних стрес-факторів, і їх специфічність буде визначатися конкретним видом професійної діяльності.

В аналізі професійної стресостійкості ми опираємось на системний підхід, який дозволяє говорити про структуру психічної реальності - людина - професійне середовище, яка в загальних рисах розглядається як динамічне ціле. У відповідності з теорією систем опис, професійної стресостійкості, як системи слід проводити з позицій принципів:

- функціонального – який дозволяє з'ясувати місце професійної стресостійкості, яке вона займає серед інших психічних явищ. Ми вважаємо, що професійна стресостійкість призначена для забезпечення системи більш високого рівня, в якості якої виступає система професійної діяльності;
- структурного – включає опис складових утворюючих її елементів (підсистем), а також ієрархічну структуру зв'язків між ними, яка може бути представлена у вигляді кореляційних зв'язків між ними;
- інформаційного – дозволяє проводити аналіз динаміки становлення про-

фесійної стресостійкості фахівців професій типу «людина-людина» і її складових підсистем.

Розуміння структури стресостійкості особистості у вітчизняній психології опирається на традиційний підхід до визначення структури психіки. Найчастіше виділяють наступні компоненти стресостійкості:

- емоційний;
 - когнітивний;
 - поведінковий
- і наступні її показники:
- збереження здатності до соціальної адаптації;
 - збереження значущих міжособистісних зв'язків;
 - забезпечення успішної саморегуляції;
 - досягнення життєвих цілей;
 - збереження працездатності і якості виконуваної діяльності;
 - збереження здоров'я.

Але такий перелік структурних компонентів стресостійкості не є вичерпуючим. Бережна Н.І. розглядає стресостійкість як властивість особистості, що складається із сукупності наступних елементів:

- психофізіологічних (тип, властивості н.с.);
- мотиваційних;
- емоційного досвіду особистості, накопиченого в процесі долаття негативних впливів екстремальних ситуацій;
- волевого (виявляється в свідомій саморегуляції дій);
- професійної підготовки, інформованості і готовності особистості до виконання тих чи інших завдань;
- інтелектуальних (оцінка вимог ситуації, прогноз її можливої зміни, прийняття рішення про способи дій).

Ми вважаємо, що ці елементи професійної стресостійкості доцільно розглядати у відповідності з рівнями розвитку людини:

- як індивіда;
- як особистості;
- як індивідуальності;
- як суб'єкту діяльності.

У своїй роботі ми опираємося на думки Ананьєва Б. Г., який наполягав на необхідності розгляду психічної сутності людини не тільки на особистісному та індивідуальному рівнях, але і як суб'єкта основних соціальних діяльностей - праці, пізнання, спілкування, за допомогою яких здійснюється як інтеріоризація зовнішніх дій, так і формування внутрішнього життя особистості. І якщо особистість, за Ананьєвим Б. Г., характеризує вершину всієї структури людських властивостей, то індивідуальність – її глибину, і один із каналів, через які індивідуальність має зв'язок із зовнішнім світом, поряд з індивідом і особистістю, - це суб'єктність людини. Саме через різні види діяльності, в процесі суб'єкт-суб'єктних (спілкування) і суб'єкт-об'єктних (праця, пізнання) відносин, в основному й формуються і виявляються індивідуальність і особистість.

Ці рівні, опосередковують професійну діяльність фахівця, спрямовану на протидію стресогенним впливам. Однак професійна стресостійкість буде виступати не простою сумою цих факторів, а вона виступає як складна, гнучка система, що склалася в результаті їх взаємодії, взаємодоповнення і взаємними компенсаціями.

Велика увага дослідників приділяється факторам, що впливають на швидкість виникнення стресового стану, до яких відносять, передусім, фізіологічні, психічні, нейродинамічні особливості індивіда, які включають в себе емоційну стійкість людини (Аболін Л.М.), індивідуальну стійкість організму (Небиліцин В.Д.), бар'єр психічної адаптації (Гримак Л. П.), силу-слабкість нервової системи (Небиліцин В.Д.), толерантність особистості (Левітов Н.Д.), наявний досвід особистості щодо переживання напруженої ситуації (Дьяченко М.І., Кандибович Л.А., Ушаков Г. К.).

В якості інших факторів, що впливають на стійкість людини до психічного стресу, дослідники називають різні явища: значущість події для особистості (Єрмолаєва Л. І., Левітін Н. Д., Сосновікова Ю. Є.), суб'єктивна оцінка особистістю ситуації (Наєнко Н. І., Некрасова Ю. Б., Немчин Т. А.), цінності людини (Абульханова-Славська К.О., Анциферова Л. І.), особистісний смисл (Денісов М. Ю., Прохоров А. О.) і ін., що в сукупності можна назвати тими внутрішніми суб'єктивними умовами, які визначають психологічну сутність відповідної особистості. Баранова О.О., можна зробити висновок, що ступінь і міра стійкості до стресу опосередкована особливостями особистісної організації (темперамент, характер, мотивація, установки, цінності) і рівнем розвитку операціональних характеристик як суб'єкта (стиль діяльності і поведінки, пізнавальна активність, професійні здібності та вміння).

Ми вважаємо, що всі ці фактори професійної стресостійкості можна співвіднести з індивідним, особистісним, суб'єктно-діяльнісним рівнями стресостійкості та особливостей професійної діяльності.

Індивідний рівень.

До факторів цього рівня більшість психологів відносять вік, нейродинамічні особливості і темперамент.

У сучасній психофізіології достатньо вивчена роль симпатико-адреналінової системи в механізмах емоційних реакцій (Баєвський Р. М., Васильєв В. М., Кеннон В., Орбелі Л. А.). Однак психодинамічні і нейродинамічні властивості індивіда визначають лише динаміку протікання стресових реакцій у різних людей (Мерлін В.С., Вяткін Б.О.).

Особистісний рівень.

Ананьєв Б. Г. підкреслював, що спрямованість особистості є інтегративною якістю, що визначає успішність людини в тому чи іншому виді діяльності, оскільки вона включає цілі, які ставить перед собою особистість, прагнення, які їй властиві, мотиви, якими вона керується в діяльності.

До соціально-психологічних установок особистості фахівця в професіях типу «людина-людина», які визначають її ставлення до інших людей, а, відповідно, й виступають регулятором взаємодії з ними, більшість психологів відно-

силь локалізацію контролю над подіями, що відбуваються. Багато дослідників підкреслюють велику стресостійкість осіб з внутрішнім локусом контролю (Субботін С. В.). Екстернальність ж ускладнює процес подолання труднощів у професійній діяльності, частіше сприяє розвитку захворювань психогенного характеру і зменшує ймовірність досягнення успіхів в обраній професії.

Особистісні ресурси становлення стресостійкості визначаються також такими компонентами структури особистості, як:

- система мотивів, які здійснюють спонукальну, спрямовуючу, смислоутворюючу і стимулюючу функції (Асмолов О.Г., Божович Л.І., Брушлинський А.В., Леонтьев Д.О., Рубінштейн С.Л.);
- професійні установки, які виконують контролюючу функцію, поослаблення якої викликає дезадаптацію (Баранов О.О., Бандура А., Никифоров Г.С.);
- адекватна самооцінка, яка визначає успішність соціальної адаптації, оскільки обумовлює почуття когеренції (Антоновський А.) – здатність випрацьовувати ефективні стратегії додання стресової ситуації.

Ми вважаємо, що конфліктність ціннісної сфери є системним фактором, який також впливає на адаптаційний потенціал особистості. На думку Реана А.О., в процесі життєдіяльності особистостям з більш високим адаптаційним потенціалом вдається швидше перебудувати ціннісно-смыслову сферу.

Суб'єктно-діяльнісний рівень.

Стресостійкість фахівця соціономічних професій визначається єдністю емоційного, поведінкового та когнітивного компонентів діяльності при домінуванні когнітивного компоненту, який передбачає специфіку розумових процесів ефективного реагування і засвоєння соціального досвіду, вміння ставити цілі, досягати результату, навички подолання стресових ситуацій і прогнозування міжособистісних подій, здатність до рефлексії та розуміння себе, інших людей та їх взаємовідносин.

У професіях типу «людина-людина» особливо важливими є такі, пов'язані зі стійкістю до стресу, професійні характеристики фахівця, як комунікативні навички, психологічна та емоційна стійкість, терпимість і безоціночне ставлення до людей, прагнення до самопізнання і саморозвитку, здатність змінювати способи рішення виникаючих у процесі діяльності завдань у відповідності з мінливими умовами середовища.

Особливості професійної діяльності фахівців соціономічних професій.

На професійну діяльність фахівців професій «людина-людина» впливають:

1. професійні стрес-фактори:
 - а) комунікативні;
 - б) інформаційні;
 - в) емоціогенні;
 - г) фізіолого-гігієнічні.
2. психологічні стресори:
 - а) макросоціальні;
 - б) мікросоціальні.

Залежно від характеру професійної діяльності людини, ці структурні компоненти стресостійкості мають різну значущість. Однак всі вони знаходяться в певному взаємозв'язку і можуть взаємно компенсувати недостатню сформованість одного за рахунок більшого розвитку іншого.

Висновки. Таким чином, професійна стресостійкість являє собою системну якість індивідуальності фахівця, що характеризується багаторівневою організацією і можливістю різнопланових змін під впливом професійної діяльності та корекційних програм.

Література

1. Ананьев Б.Г. Избранные психологические труды [Текст] / Б.Г.Ананьев. – Т.1. – М.:Педагогика, 1980. – 232 с.
2. Апчел В.Я., Цыган В.Н. Стресс и стрессоустойчивость человека [Текст] / В.Я.Апчел. – СПб.: ВМА, 1999. – 86 с.
3. Баранов А. А. Психология стрессоустойчивости педагога: теоретические и прикладные аспекты: автореф. дис... д-ра психол. наук / А. А. Баранов. – СПб., 2002. – 48 с.
4. Бодров, В. А. Проблема преодоления стресса. Ч.3. Стратегии и стили преодоления стресса [Текст] / В.А. Бодров // Психол. Журн. – 2006. –№ 3. – С. 106-116.
5. Карапетян Л. Профессиональная стрессоустойчивость: автореф. дис... канд. психол. наук /Л.Карапетян. – Красноярск, 2000. – 22 с.
6. Китаев-Смык Л.А. Психология стресса [Текст] / Л.А.Китаев-Смык .- М.: Наука, 1983. – 368 с.
7. Кокун О.М.Психология професійного становлення сучасного фахівця [Текст] : монографія / О. М.Кокун К. : Інформ.-аналіт. агентство, 2012. – 199 с.
8. Крайнюк В.М. Психология стресостійкості особистості [Текст]: монографія / В.М.Крайнюк. – К.:Ніка-Центр, 2007. – 432 с.
9. Леви, Л. Эмоциональный стресс [Текст] / Л. Леви. – Л. : Медицина, 1970. – 326 с.
10. Леонова А.Б. Основные подходы к изучению профессионального стресса [Текст] / А.Б.Леонова // Вестник Моск. у-та. – 2000. – № 3. – С.4-21
11. Лозгачева О.В. Формирование стрессоустойчивости на этапе профессионализации: дис... канд. психол. наук / О.В.Лозгачева. – Екатеринбург, 2004.- 189 с.
12. Селье, Г. Стресс без дистресса [Текст] / Г. Селье. – М. : Прогресс, 1979. – 125 с.
13. Субботин С.В. Устойчивость к психическому стрессу как характеристики метаиндивидуальности учителя: дис... канд. психол. наук / С.В.Субботин. - Пермь, 1992. – 152 с.

Статья посвящена изучению профессиональной стрессоустойчивости как значущего качества специалистов социально-экономических профессий. Осуществ-

лен анализ основных подходов к изучению стрессоустойчивости, раскрыта суть понятия, определена структура профессиональной стрессоустойчивости.

Ключевые слова: стресс, профессиональная стрессоустойчивость, социэкономические профессии

The article is devoted to the study of occupational stress as high quality professionals socioeconomic professions. The analysis of the main approaches to the study of stress, revealed the essence of the concept, defined the structure of occupational stress.

Key words: stress, professional stress resistance, socioeconomic profession.

Завадська Т.В.

ДО ПИТАННЯ ПРОФЕСІЙНОГО САМОЗДІЙСНЕННЯ ВИХОВАТЕЛЯ ДОШКІЛЬНОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ

В статті розглянуті особливості професіональної діяльності педагога - вихователя дошкільного навчального закладу та вимоги до особистості вихователя. З'ясована сутність процесів самореалізації та самоздійснення у професії як свідома діяльність до постійного саморозвитку, що є необхідною професійною якістю вихователя.

Ключові слова: вихователь, професійна діяльність, професійне самоздійснення.

Постановка проблеми. Професія педагога, вихователя - одна з самих найдавніших на землі; змінюються умови та засоби виховання, але незмінним залишається основне призначення вчителя – виховати молоду людину на потребу суспільства. Сучасне суспільство змінило акценти стосовно престижності професійної праці. Вчитель та вихователь системи державної освіти не займають високих рейтингів «в таблиці про ранги», не мають достатньої соціальної підтримки з боку держави, але ця професія є і завжди буде самою розповсюдженою та потрібною. З іншого боку, сучасний стан суспільства сприяє розвитку системи приватних дитячих садків, повертається система гувернанток та домашніх вихователів, тобто в суспільстві **актуалізується** потреба у таких професіях, **актуалізуються** питання рівня професіоналізму та його якості.

Зміст поняття професіоналізму пов'язаний зі знаннями, вміннями, навичками, що необхідні особистості для досягнення високого рівня майстерності у професії. Але професійна ефективність та шляхи її досягнення невід'ємні від самої особистості, її внутрішнього потенціалу, готовності до особистісного зростання та вдосконалення. І, насамперед, в зв'язку з різноманітням ринку праці, більш актуальними стають якості людини, які вказують на її можливості